

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Zihinsel Engelli Yetişkinlerin Sosyal Etkileşimleri*

Social Interactions of Adults with Intellectual Disabilities

Harun CANARSLAN¹, Dilber TEZEL²

¹ Dr. Sosyal Çalışmacı,
Trakya Üniversitesi,
haruncanarslan@trakya.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-7488-5169

² Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi,
dilbertezel@trakya.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-3151-5739

Başvuru: 19.02.2025
Kabul: 15.08.2025

Atıf:
Canarslan, H., ve Tezel, D. (2025).
Zihinsel engelli yetişkinlerin sosyal
etkileşimleri. *Toplum ve Sosyal
Hizmet*, 36(4), 641-670.
DOI: 10.33417/tsh.1642771

ÖZ

Bu araştırma, hafif düzeyde engel düzeyi bulunan zihinsel engelli (ZE) yetişkinlerin sosyal etkileşimlerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amacı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, nitel araştırmaların bir yöntemi olan fenomenoloji tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, Edirne merkezde ailesi ile birlikte yaşayan hafif ZE 12 yetişkindir. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen ve uzman görüşü doğrultusunda şekillenen 'Bilgi Formu' ve 'Görüşme Formu' kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarıyla, Trakya Üniversitesi (T.Ü.) Armağan Dönertaş Engelli Çocuklar Eğitim-Rehabilitasyon Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde görüşülmüş, sorular araştırmacı tarafından sorulmuştur. Verilerin analizinde nitel araştırmalarda kullanılan betimsel analiz ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Temalar ve kategoriler frekansları ile birlikte tablolaştırılarak sunulmuştur. Araştırma sonucunda, hafif ZE olan yetişkin katılımcıların tamamının arkadaşlarının kendilerine iyi davrandıkları, arkadaşları ile birlikteyken en çok dinlenme ve alışveriş mekânlarına gittikleri, birlikte yemek yedikleri ve sohbet ettikleri, arkadaşlarında iyi davranışlar aradıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca, ZE yetişkinlerin çoğunluğunun sosyal ortamlarda kendisini ifade ettiği, kişiler arası ilişkilerde zorluk yaşamadıkları, tanımadıklarıyla çekingen-sınırlı, tanıdıklarıyla samimi-uzun sohbet ettikleri, sohbet esnasında karşısındakinden farklı düşündüğünü söyledikleri, duygularından ebeveynlerine bahsettikleri, duygularını başkalarına en çok hissettiklerini söyleyerek ve anlatarak gösterdikleri sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Zihinsel Engel, Yetişkin Engelliler, Sosyal Etkileşim

ABSTRACT

This study aimed to determine the views of adults with mild intellectual disabilities (ID) regarding their social interactions. The phenomenology technique, a qualitative research method, was employed. The study group consisted of 12 adults with mild ID living with their families in the center of Edirne. Criterion sampling, a type of purposeful sampling, was used to determine the study group. The data collection tools were an 'Information Form' and an 'Interview Form', both developed by the researcher based on expert opinion. Participants were interviewed at the Trakya University (T.U.) Armağan Dönertaş Disabled Children Education-Rehabilitation Application and Research Center, with questions administered by the researcher. Descriptive and content analysis methods, commonly used in qualitative research, were utilized to analyze the data. The resulting themes and categories were presented in tables with their frequencies. Findings showed that all adult participants with mild ID reported being treated well by their friends. They primarily visited recreational and shopping places, where they ate, chatted, and sought out positive behavior in

* Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Dilber TEZEL danışmanlığında Harun CANARSLAN tarafından hazırlanan “Yetişkin Zihinsel Engelli Bireylerin Sosyal Etkileşim Özelliklerinin İncelenmesi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

their companions. Additionally, the majority of adults with ID reported expressing themselves effectively in social settings and experiencing no difficulty in interpersonal relationships. They engaged in timid or limited conversations with strangers but had sincere and lengthy conversations with acquaintances. They reported noticing differences in opinion during conversations, discussing their feelings with their parents, and primarily expressing their feelings to others verbally.

Keywords: *Intellectual Disability, Adult Disabilities, Social Interaction*

GİRİŞ

Sosyal etkileşim, insanların refahı için önemli olan ilişkilerin gelişiminin ve sosyal katılımın ayrılmaz bir parçasıdır. İnsanlar, sosyal etkileşimlerin varlığıyla bireylerin ve grupların düşüncelerini, eylemlerini anlayabilir. Ayrıca sosyal etkileşimlerin ödüllendirici olarak birlikte zaman paylaşmayı içerdiği ve karşılıklılığı nedeniyle kişilerin birbirlerini etkilediği söylenebilir (Johnson vd., 2012; Suchyadi vd., 2018).

Dezavantajlı gruplardan biri olarak kabul edilen ZE bireylerin çevreleriyle sosyal etkileşimleri farklı özellikler barındırmaktadır. ZE bireyler, sınırlı bilişsel ve uyumsal yetenekleri nedeniyle genellikle düşük düzeyde işlevsel özerklik gösterirler. Kişilerin doğallıkla yürüttüğü ve yaşam kalitesine katkıda bulunan sosyal ilişkiler, ZE kişiler için anlaşılabilir olabilmektedir (Lippold & Burns, 2009).

Yetişkinlikteki sosyal etkileşimlerin uygunluğu ve yeterliliği, çocukluktan itibaren gelişen zihinsel-sosyal-duygusal gelişim, dil ve iletişim becerileri ile yakından ilişkilidir. ZE bireylerde kişisel özellikleri ile ilgili; sosyal becerilerde yoksunluk, sınırlı sosyal ağlar, sosyal fırsatlara erişimde desteğe ihtiyaç duyma (Duvdevany, 2008; Wilson vd., 2017), bağlamsal ipuçlarını ve durumları algılamada-anlamada, duygusal-sosyal ilişkileri belirlemede, başkalarının duygularını anlamada yaşanan sorunlar (Adeniyi & Omigbodun, 2016), ilişkileri geliştirmede zorluk yaşama (Johnson vd., 2012), sosyal etkileşim için önemli olan pragmatik dil yeterlilikleri açısından farklılıklar gösterme (Hofmann & Müller, 2021), çevreleri üzerinde çok az kontrole sahiplik, stresli sosyal etkileşimlere karşı savunmasızlık ve bu etkileşimleri yönetmek için genellikle uyumsuz baş etme stratejilerini kullanma (Hartley & MacLean Jr, 2008) gibi nedenler sosyal etkileşimlerinde sınırlılıklar yaşamalarına neden olmaktadır. Ayrıca kendilerine bir yetişkin gibi davranılmaması, tek başına dışarı çıkmalarına izin verilmemesi (Lippold & Burns, 2009), topluluk etkinliklerinin az olması ve erişilebilirlik sorunlarının (Abbott & McConkey 2006; Louw vd., 2020) yanı sıra günlük yaşamlarının birçok alanında karşılaştıkları; insan hakları sorunları, fiziksel erişim engelleri, önyargı ve damgalanmaya maruz kalma, sosyal ve fiziksel dışlanma, zaman eksikliği, yetersiz para, sağlık sorunları ve yetersiz destek (Chadwick & Platt, 2018; Garrels & Sigstad, 2019; Gilson & Carter, 2016) vb. toplumsal etkenler de ZE yetişkinlerin sosyal etkileşimlerinin önündeki engeller olarak bildirilmektedir. Pandemi sürecinde alınan kısıtlama kararları da engelli bireylerin gündelik hayatlarında değişimlere neden olmuştur. Engelli bireylerin yoksulluk, düşük gelir, işsizlik, internet ve iletişim teknolojilerine ulaşamama gibi mevcut sorunlarına dayalı yaşadıkları eşitsizlikler bu dönemde derinleşmiştir (Tekin vd., 2022). Öte yandan yaşanmakta olan dijital çağ, engelli bireyler için bir yandan insan haklarının kullanılmasını ve korunmasını kolaylaştırırken diğer yandan daha kolay ihlal ve istismar edilebildiği ikili bir ortam da yaratmaktadır. Dijital çağda ifade özgürlüğü ve savunmasız grupların karşılaşacakları çevrimiçi nefret söylemleri bu ikilemin en önemli örneklerinden biridir, onların insan hakları ve topluma katılımları üzerinde olumsuz etkilere sahiptir (Erol, 2024). Tavşan vd. (2024), ZE öğrencilerin akranlarıyla aynı ortamda olamamasının ve sınıf ortamındaki alışkanlıklarını sürdürememesinin

motivasyonlarını olumsuz etkilediği, uzaktan eğitimin pandemi gibi bir risk durumunda kullanılabileceği ancak ZE olan öğrenciler için okul rutini ve okuldaki sosyal ortamın önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bununla birlikte zorluklarla karşılaşma riskleri yüksek olmasına rağmen ZE çoğu bireyin ebeveynleri, öğretmenleri ve akranları ile olumlu sosyal etkileşim profili sergiledikleri, sosyal temasları bulunduğu, iş veya boş zaman aktivitelerine sahip oldukları belirtilmektedir (Dubé vd., 2022; Dusseljee vd. 2011). Hafif veya orta derecede ZE birçok yetişkin, düzenli olarak etkileşimde bulunmaktadır, sosyal ağları genellikle aileden, destek personelinin ve diğer engelli insanlardan oluşmaktadır (Lippold & Burns, 2009; Verdonschot vd., 2009).

ZE bireyler, içinde bulunduğu toplumda yaşamını sürdürebilmek için diğer bireyler tarafından sağlanan koruma, rehberlik ve eğitim gibi hizmetlere ihtiyaç duymaktadır. ZE bireylerin yaşamları diğer bireylerin eylemleri, iletişimleri, seçimleri ve davranışlarından etkilenebilir. Bu karşılıklı bağımlılık ve diğer bireylerle gerçekleşen sosyal ilişkilerinin gücü, ZE bireylerin etkileşimlerinin kalitesini ve etkililiğini artırmaya yardım edebilir. Sosyal hizmet mesleğinin temelinde de bu anlayış yer almaktadır. Bilimsel bir disiplin ve meslek olarak sosyal hizmet, tüm bireylerin sosyal işlevselliği ile ilgilenmeyi amaç edinmiş olsa da dezavantajlı gruplar için sorun çözme, güçlendirme ve iyilik halini yükseltme gayesindedir. Bu gruplardan birisi olan ZE bireyler de bulunduğu sosyal çevrede topluma uyum sağlama ve katkıda bulunabilme, yaşamını bağımsız olarak sürdürebilmede sosyal hizmetlere gereksinim duymaktadır. Sunulan hizmetlerin ZE birey ve ailelerinin yaşam standartlarını iyileştirme, toplum içinde sosyal kabullerini artırma, sosyal ilişkiler kurmasını sağlama gibi hedefleri bulunmaktadır (Alkan & Bulu, 2023; Dikici & Adıgüzel, 2022; Terzi, 2022). Araştırmadan elde edilen sonuçların, sosyal hizmet uygulamalarına bu anlamda katkısının olacağına, engellilik alanında görev yapan sosyal çalışmacılara da ışık tutacağına inanılmaktadır.

Literatürde ZE yetişkinlerin sosyal etkileşimleri ile ilgili çalışmalar sınırlıdır. Bu nedenle, ZE kişilerle ilişkileri kolaylaştıran sosyal etkileşimlerin doğası hakkında genel olarak çok az şey bilinmektedir (Johnson vd., 2012). Dünyada, yetişkin ZE bireylerle iletişim ve sosyal etkileşim alanlarında yapılmış araştırmalara bakıldığında çalışmaların sınırlı sayıda olduğu daha çok ağır ve çok ağır/ileri derecede zihinsel ve çoklu engelli bireylerle (Forster & Iacono, 2014; Griffiths & Smith, 2016; Griffiths & Smith, 2017; Hostyn & Maes, 2009; Hughes vd., 2002; Johnson vd., 2010; Johnson vd., 2012; Kennedy, 2001) yapıldığı, hafif derecede ZE bireyler (Hartley & MacLean Jr, 2008; Suchyadi vd., 2018) ve hafif ve orta derecede ZE bireylerle (Dubé vd., 2022; Miklos vd., 2022) yapılan çalışmaların ise sayıca çok az olduğu görülmektedir. Bu araştırmada olduğu gibi hafif derecede ZE bireylerle sosyal etkileşim konusunda yapılmış olan Hartley ve MacLean Jr'ın (2008) çalışmasında hafif ZE yetişkinler tarafından stresli sosyal etkileşimlerle başa çıkmak için kullanılan aktif ve kaçınan başa çıkma stratejileri türleri ve bunların psikolojik sıkıntı ile ilişkisi amaçlanmıştır, Suchyadi vd. (2018) ise ZE çocuklarda sosyal etkileşim bulgularını açıklamışlardır. Sosyal etkileşim konusunda ZE yetişkinlerle Türkiye'de yapılmış bir araştırmaya ise rastlanmamıştır.

ZE yetişkinlerin kendilerinin görüşlerine başvurulmuş araştırmaların az olması da dikkat çekicidir (Hall, 2017; Smith vd., 2020). ZE yetişkinlerin kendileri ile ilgili güçlü yönlerini ve ihtiyaçlarını belirlemek, deneyimleriyle ilgili düşünce ve görüşlerini dikkate almak önemlidir. Araştırmacılar, yalnızca bakıcılar ve ailelerle yapılan görüşmelere güvenmek yerine, ZE kişinin bakış açısından dünyayı anlamak için katılımcı gözlemden yararlanmanın önemini vurgulamışlardır (Angrosino, 2004; Knox & Hickson, 2001; Taylor & Bogdan, 1989). ZE kişilerin deneyimlerini ve görüşlerini birleştirmek hem araştırma sürecini hem de elde edilen sonuçları zenginleştirir ve yaşam koşullarının iyileştirilmesini önemli ölçüde etkileme şansını artırır (Johnson vd., 2014; O'Brien vd., 2014). ZE kişilerin bakış açılarının dâhil edilmesi, onlara yönelik desteğin etkin şekilde planlanmasına izin verir (Hatzidimitriadou & Milne, 2005). Ev ortamı dışında meydana gelen olumlu deneyimlerin, ZE bireylerin daha arzu edilen sosyal etkileşim kalıpları geliştirmelerine yardımcı olabileceği fikrinden hareketle bu çalışma, ZE yetişkinlerin kendi seslerini ifade etmelerine izin vermekte ve bakış açısına odaklanmaktadır. ZE bireylerden toplanan nitel veriler sayesinde, kendilerine ait görüşlerin, düşüncelerin ve öz değerlendirmelerin diğer bireylerle sosyal etkileşimlerinde ve günlük yaşamda karşılaştıkları durumların tespiti, yaşanan sorunlarla başa çıkma, sosyal kabul etme, refah ve yaşam kalitelerine olumlu yansımaları bakımından bu araştırma önemli görülmektedir. Araştırmanın bahsi geçen durumların yükseltilmesi ve iyileştirilmesi için yeni yolların ortaya çıkmasına referans olacağı umulmaktadır.

ZE bireylerle ilgili çalışmalar çoğunlukla aileler, eğitimciler, bakım elemanları, işverenler, yöneticiler vb. kişilerle yürütülmektedir. Bu araştırmanın verilerinin, daha küçük bir örneklem grubu olan ZE bireylerin kendileri ile yüz yüze yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerdeki açık uçlu sorularla toplanmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Engelli genç yetişkinlerin sosyal katılımını artırmak için etkileşim fırsatları yaratmak, alandaki profesyonellerin genişletilmesi gereken önemli bir rolü olmaya devam etmektedir (Schneider & Hattie, 2016). Tüm bu gerekçelerden hareketle bu araştırmada hafif düzeyde ZE yetişkinlerin kendi görüşleri doğrultusunda, sosyal etkileşimlerine yönelik görüşlerinin betimlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır. ZE yetişkinlerin;

1. Yaşadığı çevrede kendisini ifade edebilmesi nasıldır?
2. Diğer insanlarla ilişkileri nasıldır?
3. Arkadaşlarıyla ilgili özellikler nelerdir?
4. Başkalarıyla konuşma özellikleri nasıldır?
5. Duygularını ifade etmesiyle ilgili özellikleri nasıldır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, bir nitel araştırma yöntemi olan fenomenoloji tekniği kullanılmıştır. Fenomenolojik yaklaşım, bireylerin yaşamış deneyimlerin anlamlarını nasıl anladıklarıyla ilgilenir, deneyimin

bireysel ve öznel yönlerini vurgular (Guillen, 2019; Pérez Vargas, et al., 2020), bu deneyimin anlamını tanımlama amacı taşımaktadır. Olayların görüldükleri şekliyle betimlenmesi esastır (Qutoshi, 2018; Teherani et al., 2015). Fenomenoloji, eğitim ve sosyal bilimler araştırmaları arasında kullanışlı ve anlamlı bir tasarımdır, ZE bireyler ve aileleri ile yapılan çalışmalarda kullanılmaktadır (Codd & Hewitt, 2021; Stewart et al., 2014; Wilkinson et al., 2015).

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu ZE 12 (6 erkek ve 6 kadın) yetiştikenden oluşmaktadır. ZE yetişkinler, 28–43 yaş aralığında olup yaş ortalaması 36'dır. Katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Amaçlı örnekleme; belirli, sınırlayıcı ve ulaşılması güç bireysel özelliklere sahip bireyler üzerinde yapılması uygun olan bir örnekleme tekniğidir ve ilgili özelliklere sahip bireylere ulaşabilmek amaçlanmaktadır (Erkuş, 2019). Bu örnekleme yönteminin stratejilerinden ölçüt örneklemede ise, daha önceden belirlenmiş bazı önem ölçütlerini karşılayan tüm durumlar çalışılır ve gözden geçirilir. Ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir (Başaran, 2017; Yıldırım & Şimşek, 2011). Bu araştırmaya dâhil edilme ölçütleri ZE'nin: 1) 18 yaşından büyük olması, 2) Hafif derecede engel düzeyinin bulunması, 3) Konuşarak diğer bireylerle iletişim kurabilmesi, 4) Ailesi ile birlikte Edirne merkezde oturması olarak belirlenmiştir. Çalışma grubundaki ZE bireylere ulaşabilmek için 1990–2000 yılları arasında T.Ü. Armağan Dönertaş Engelli Çocuklar Eğitim–Rehabilitasyon Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde özel eğitim programlarına katılmış olan çocukların günümüzde yetişkin yaşlarda oldukları düşüncesinden hareketle dosya taraması yapılarak 40 kişilik bir listeye ulaşılmıştır. Bu bireylerden 28'i; araştırma ölçütlerini karşılamama, iletişim bilgileri değişikliği, araştırmaya katılmayı kabul etmeme nedenleriyle çalışmaya dâhil edilememiştir. Tanı, yaş, cinsiyet ve iletişim bilgileri bakımından araştırmaya dâhil olma ölçütlerini karşılayan hafif derecede ZE 12 yetişkinin ebeveynleri ile telefon yoluyla iletişime geçilmiş, araştırma hakkında bilgi verilmiş, gönüllülük esasıyla çocuklarının katılımları sağlanmıştır.

Tablo 1: ZE Yetişkinlerin Özellikleri

Katılımcılar	Kodu	Cinsiyet	Yaş	Öğrenim Düzeyi	Mesleği	Çalışma Süresi (yıl)
1	E1	E	29	Lise	Memur	10
2	E2	E	20	Lise	İşçi	2
3	E3	E	20	Lise	-	-
4	E4	E	29	Lise	İşçi	8
5	E5	E	43	İlkokul	İşçi	24
6	E6	E	42	İlkokul	Emekli	18
7	K1	K	28	Lise	İşçi	11
8	K2	K	37	İlkokul	-	-
9	K3	K	23	Lise	-	-
10	K4	K	38	Lise	İşçi	12
11	K5	K	42	İlkokul	-	-
12	K6	K	25	Lise	-	-

Veri Toplama Araçları

Çalışmada, araştırmacılar tarafından geliştirilmiş ‘Bilgi Formu’ ve ‘Görüşme Formu’ olmak üzere iki veri toplama aracı kullanılmıştır. Veri toplama araçlarının oluşturulmasında uzman görüşü alınmıştır. Veri toplama araçlarından ‘Bilgi Formu’ ZE yetişkinlerin kişisel bilgilerini öğrenmede, ‘Görüşme Formu’ ise sosyal etkileşimlerine ilişkin bu bireylerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerde kullanılmıştır. Görüşme formunda aşağıdaki sorular yer almaktadır:

1. Bulunduğun bir sosyal ortamda kendini ifade edebiliyor musun? Nasıl?
2. Sence söylediklerin, başkalarının dikkatini çeker mi? Nasıl?
3. Sana göre görüştüğün kişiler senin en çok hangi özelliklerini sever?
4. Başka insanlarla birlikteyken yaşadığın zorluklar var mı? Varsa bu zorluklar neler?
5. Sana nasıl davranan kişilerle arkadaş olmayı tercih edersin?
6. Arkadaşların sana karşı nasıl davranır?
7. Arkadaşlarınla birlikteyken neler yaparsınız?
8. Sana göre sohbet etmen kişilere göre değişir mi? Nasıl?
9. Başkalarıyla sohbet ederken karşıdakinden farklı düşündüğünde ne yaparsın?
10. Duygularını ailene nasıl ifade edersin?
11. Duygularını başka kişilere nasıl ifade edersin?
12. Duygularını davranışlarıyla gösterebilir misin? Nasıl?

Verilerin Toplanması

Veri toplama süreci T.Ü. Armağan Dönertaş Engelli Çocuklar Eğitim–Rehabilitasyon Uygulama ve Araştırma Merkezi’nde yürütülmüştür. Ölçütleri karşılayan ve araştırmaya gönüllülük esasıyla katılmayı kabul eden ebeveynler kendileri ve çocuklarına uygun olan bir zamanda ZE yetişkin çocuğuyla birlikte gelmeleri yönünde, ismi geçen merkeze davet edilmiştir. Araştırmaya dâhil edilen sekiz ZE yetişkin ile ilgili merkezde, dördü ile halen oturmakta olduğu adreste görüşülmüştür. Görüşmelerden önce her ZE yetişkin ve ebeveynine, araştırma hakkında bilgiler verilmiş ve resmi evraklar açıklanmıştır. Görüşme esnasında, görüşmelerin ses kaydının mobil telefon ile kaydedileceği, gerçek isimlerinin gizli tutulacağı, hiçbir yerde paylaşılmayacağı söylenmiş ve kendilerinden bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, birinci yazarın ofisinde, ya da ZE bireyin halen ailesi ile birlikte yaşamakta olduğu evde uygun olan bir odada yapılmıştır. ZE yetişkin bireyler ile görüşülürken, kendilerini rahat ifade edebilmeleri için ebeveyni görüşme yapılan odaya alınmamıştır. Görüşmeler esnasında araştırmacı tarafından yalın bir iletişim tarzı kullanılmış, ZE yetişkinlere cevaplarını düşünmeleri, yaşadıklarını açıklamaları ve durumlardan örnekler vermeleri için yeterli zaman verilmiş ve katılımcılara müdahalede bulunulmamıştır. Yapılmış olan tüm görüşmeler ses kaydına alınmış daha sonra yazıya dökülmüştür. Görüşmeler ortalama 25 dakika sürmüştür.

Verilerin Analiz Edilmesi

Araştırma verileri, nitel çalışmalarda kullanılan “betimsel analiz” ve “içerik analizi” yaklaşımları kullanılarak analiz edilmiştir.

Betimsel analiz yaklaşımına göre, elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Bu yaklaşımda, veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi, görüşme süreçlerinde kullanılan sorular ya da boyutlar dikkate alınarak da sunulabilir. İçerik analizi ise, toplanan verilerin derinlemesine analiz edilmesini gerektirir, temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel yaklaşımla fark edilmeyen kavramlar bu analiz sonucu keşfedilir (Yıldırım & Şimşek, 2011). Nitel içerik analizi, metinlerdeki anlamı keşfetmeye ve onların iletişimsel içeriğini analiz etmeye odaklanır hem niteliksel hem de niceliksel verinin kullanımı, anlama ulaşmak için kod frekanslarının kullanımı ve farklı yorumlama düzeylerinin kullanımı gibi avantajlara sahiptir (Toker, 2022).

Çalışmanın betimsel analizinde, sosyal etkileşim özellikleri ile ilgili beş “tema” oluşturulmuştur. Bunlar: 1) Sosyal Çevre, (soru: 1,2), 2) Sosyal İlişkilerde Genel Özellikler, (soru: 3,4), 3) Arkadaşlık İlişkileri, (soru: 5,6,7), 4) Sosyal İlişkilerde Sohbet Özellikleri, (soru: 8,9), 5) Sosyal İlişkilerde Duygular, (soru: 10,11,12) temalarıdır. Katılımcılara yöneltilen sorular “kategoriler” olarak ele alınmış, temalar ve kategoriler altında, katılımcıların görüşmelerde vermiş oldukları yanıtlardan kodlar oluşturulmuştur. Araştırmada, katılımcılara yöneltilen ‘nasıl?’ sorularının cevapları değerlendirme ve yoruma dayalı olduğu için içerik analizi yapılarak birbirine benzeyen veriler, belirli kavramlar çerçevesinde bir araya getirilerek düzenlenmiştir. Katılımcıların kendi görüşlerini yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılar yapılarak, bulgular tablolar halinde düzenlenmiştir.

Araştırmada veri analizinin şeffaflığını ve güvenilirliğini artırmak için Guba ve Lincoln’un (1982; Akt: Başkale, 2016) nitel araştırmalarda altın standart olarak belirlediği ve olması gerektiğine dikkat çektiği ‘inanılabilirlik’, ‘güvenilebilirlik’, ‘onaylanabilirlik’, ‘aktarılabirlik’ kriterlerinin hepsine araştırmanın bütününde uyulmuştur. Veri analizinde tekrar uzman görüşlerine başvurulmuştur. Özel eğitimde sosyal gelişim ve nitel araştırmalar konularında deneyimli iki doktor öğretim üyesine, oluşturulan tema, kategori ve kodlardan örnekler sunulmuş, önerileri doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır.

BULGULAR

Araştırmada, ‘sosyal çevre’, ‘sosyal ilişkilerde genel özellikler’, ‘arkadaşlık ilişkileri’, ‘sosyal ilişkilerde sohbet özellikleri’ ve ‘sosyal ilişkilerde duygular’ olarak beş tema belirlenmiş ve ZE yetişkinlerin verdikleri yanıtlardan yola çıkarak oluşturulan kategoriler ve kodlar, frekansları ile birlikte tablolarda sunulmuştur. Katılımcıların birden fazla görüş belirtmesi nedeniyle kategorilere ait toplam frekanslar, görüşülen kişi sayısından daha fazla olabilmektedir. Tabloların altına, ZE yetişkin katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır ve yanına katılımcının kodu yazılmıştır.

Tablo 2 ile Tablo 4 arasındaki bulgular ‘Sosyal Çevre’ temasına ilişkin olup aşağıda verilmiştir.

Tablo 2: ZE Yetişkinlerde Sosyal Ortamlarda Kendisini İfade Edip-Etmeme

ZE Yetişkinler	Evet	Hayır	Toplam
ZEE*	5	1	6
ZEK**	4	2	6

ZEE*: Zihinsel Engelli Erkek

ZEK**: Zihinsel Engelli Kadın

Tablo 2’de görüldüğü üzere çalışmaya katılan ZE yetişkinlerin çoğunluğu (n=9) kendisini sosyal ortamlarda ifade ettiğini açıklamıştır. İlgili kategoriye dair ZE yetişkinlerden bazılarının görüşleri aşağıda olduğu gibidir.

“Ederim, görüşümü paylaşıyorum; ‘arkadaşlar bu hoşuma gitmedi, başka bir şey yapalım’ derim, ‘hadi yemeğe gidelim’ derim, ‘tamam’ derler.” (E2)

“Evet. İnsanlara saygılı davranırım.” (E3)

“Evet. Mesela okulda ilk başlarda biraz çekingenlik olmuştu ama şimdi çok rahat öğretmenlerimizle konuşabiliyorum, arkadaşlarımla dertlerimi paylaşabiliyorum, arkadaşlarım benden bir şey istediğinde yapmaya çalışıyorum.” (K2)

“Evet. ...istediğimi istemediğimi, beğendiğimi beğenmediğimi söylerim çata çat. O konuda güvenliyim, özgüvenim var...” (K6)

Tablo 3: Sosyal Ortamlarda Kendisini İfade Edemeyen ZE Yetişkinlerin Davranış Biçimi

Kod	ZEE	ZEK	Toplam
Çekingen	1	2	3

“Edemiyorum, heyecanlanıyorum. Hiçbir sıkıntım yok ama yabancı olduğu zaman böyle yüz yüze konuştuğumda ve mülakatta heyecanlanıyorum...” (E4)

“Hayır. Susuyorum sadece saygılı olmak için, isteklerimi söylerim tabii.” (K3)

“Hayır. Yapamam, korkuyorum, çekiniyorum bir şey isterler diye, rahat davranamıyorum. Neden korkuyorum bilmiyorum.” (K4)

Tablo 4: Söylediklerinin Başkaları İçin Dikkat Çekici Olup-Olmamasına İlişkin ZE Yetişkinlerin Görüşleri

ZE Yetişkinler	Evet	Hayır	Bazen	Bilmiyor	Toplam
ZEE	2	2	1	1	6
ZEK	1	2	-	3	6

Tablo 4’te görüldüğü gibi araştırmaya dâhil edilen ZE yetişkinlerden söylediklerinin başkalarının dikkatini çektiğini (n=3), dikkat çekmediğini (n=4) ve bilmediğini (n=4) söyleyenler sayıca eşittir ya da birbirine yakındır. Bazen dikkat çektiğini (n=1) belirten ise tek kişidir. ZE bireylerin bazılarının konuya dair kendi görüşleri şöyledir;

“Bazen çekiyor. Bir yere gidiyoruz diyelim bir şey oluyor mesela ‘böyle böyle yol kapanmış’ deyip arkadaşları uyarıyorum. Onlar bana söyler, ben onlara söylerim, abi kardeş gibiyiz biz arkadaşlarla hepimiz paylaşıyoruz böyle.” (E2)

“Çeker. Şimdi bizim iki dükkân, bir de depo var üç yer oldu. Babama diyorum ki; ‘bir yere taşınalım yani üç yere kira değil de bir yere toplayıp sadece oraya, böyle daha iyi’. Babam kabul etmiyor ama başkaları ‘bence bu fikir, çok güzel fikir’ diyorlar. Bana fikrimin iyi olduğunu söylüyorlar.” (E4)

“Pek çekmiyor. Örneğin bazen iş yerinde ‘başka iş ver’ dediğimde, öğrenmek için bana verdiklerinde mutlu oluyorum ama vermediklerinde üzülüyorum. Elimde raporum var, unutuyorum diye vermiyorlar, beni takmıyorlar, ben de bundan çok sıkıldım.” (K4)

“Ben de normal insanlar gibiyim aslında. Tabii ki konuştuğum konular mesela bir sohbet konusu açılır, karşılıklı sohbet edebiliriz hani.” (K6)

Tablo 5 ile Tablo 7 arasındaki bulgular ‘Sosyal İlişkilerde Genel Özellikler’ temasına ilişkin olup aşağıda verilmiştir.

Tablo 5: Yetişkin ZE Yetişlerin Kişilerle İlişkilerinde Olumlu Özellikleri

Kodlar	ZEE	ZEK	Toplam
Sohbet–davranış	1	1	2
Giyinme tarzı	1	1	2
Bahsetmiyorlar–bilmiyorum	1	2	3
Diğer	4	2	6

Tablo 5’te ZE yetişkinlerin kişilerle ilişkilerinde olumlu olarak değerlendirdiği özelliklere ilişkin kendi görüşlerine bakıldığında ‘sohbet–davranış’ (n=2) ile ‘giyinme tarzı’ (n=2) eşit toplamda belirtilmiştir. Üç katılımcı ise bahsedilmediğini ve bilmediğini ifade etmiştir. Tablodaki diğer seçeneği, sadece birer katılımcının ayrı ayrı belirttiği ‘müzik dinleme ve iyi davranma’, ‘fikirlere beğenilmesi’, ‘fiziksel özellikleri’, ‘çalışkanlığı, efendi/dürüst oluşu’, ‘mutlu olmasına sevinme-mutlu olma’ ve ‘akıl verme’ özgün ifadelerinin toplamıdır. ZE yetişkinlerin ilgili kategoriye ilişkin görüşleri aşağıdadır.

“Çalışkanlığımı, giyinmemi, efendi ve dürüst oluşumu yani her şeyi seviyorlar.” (E5)

“Sohbet etmem başkalarının hoşuna gidiyor.” (E6)

“Valla onu hiç bilmiyorum. Şöyle söyleyeyim “sen ne güzel bir kızsın, merhametli bir kızsın” diyorlar. Çünkü kalp kırmamaya çalışıyorum az önce de söylediğim gibi.” (K2)

“En çok akıl veriyorum bazen onlara. ‘Kanka öyle yapma’ diyorum, uyarıyorum. ‘Tamam, kanka ya sen kralısın’ diyorlar bana.” (K3)

Tablo 6: Kişiler Arası İlişkilerde Yaşadığı Zorluklar Olup-Olmasına İlişkin ZE Yetişlerin Görüşleri

ZE Yetişkinler	Evet	Hayır	Toplam
ZEE	1	5	6
ZEK	1	5	6

Tablo 6’ya göre ZE bireylerin neredeyse tamamı (n=10) kişiler arası ilişkilerde zorluklar yaşamadığını belirtmiştir. Sadece iki ZE yetişkin ise zorluklar yaşadığını söylemiştir.

Tablo 7: Yetişkin ZE Bireylerin Kişiler Arası İlişkilerde Yaşadığı Zorluklar

Özgün İfadeler	ZEE	ZEK	Toplam
Kendini ifade edememe	-	1	1
Heyecanlanma–karşı cinsin yanında sıkılma	1	-	1

Tablo 7’de ZE yetişkinlerin kişiler arası ilişkilerde yaşadığı zorluklara bakıldığında bir ZEK’in söylemiş olduğu ‘kendini ifade edememe’, bir ZEE’nin ifade ettiği ‘heyecanlanma–karşı cinsin yanında sıkılma’ özgün ifadeleri görülmektedir.

“Heyecanlanmam, bir de kalabalık ortamları sevmiyorum, bayanların yanında sıkıntı geliyor.” (E4)

“Kendimi ifade edemiyorum, kaynaşamıyorum o kadar.” (K4)

Tablo 8 ile Tablo 10 arasındaki bulgular ‘Arkadaşlık İlişkileri’ temasına ait olup aşağıda verilmiştir.

Tablo 8: Yetişkin ZE Bireylerin Arkadaşlarında Aradığı Özellikler

Kodlar	ZEE	ZEK	Toplam
İyi davranışlar	6	6	12
Diğer	-	2	2

Tablo 8 incelendiğinde, ZE yetişkinlerin arkadaşlarında aradığı özellikler arasında hepsinin ifade etmiş olduğu ‘iyi davranışlar’ın (*yakınlık, hoşgörü, saygılı, güvenilir, yalan söylemeyen, sakın, güler yüz, kavgacı olmayan vb.*) ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

Bunun dışında diğer seçeneği birer ZEK’in söylemiş olduğu ‘kendisi gibi olan’ ve ‘komik olması’ özgün ifadelerinin toplamıdır. ZE yetişkinlerin arkadaşlarında aradığı özelliklere ilişkin yapmış olduğu açıklamalardan bazıları şöyledir;

“İyi davrananı severim ama böyle kötü muhabbet yapan, kötü davranan, diklenen, artist gibi konuşanlarla arkadaşlık etmem, sadece selamlaşırım.” (E2)

“Benim gibi güvenilir olması, hiçbir yalan söylemesin.” (E4)

“İyi davranan, yüzü gülen, komiklik yapan öyle.” (K4)

“Normal hani ben şu anda nasılsam bana da karşımdaki öyle davranırsa daha iyi olur. Aslında insanları eksiklikleri ile yargılayan bir insan değilim ama ben nasılsam karşımdaki insan da bana öyle davranmak zorunda yani hayatın getirdiği bazı kurallar var, biliyorsunuz.” (K6)

Tablo 9: Yetişkin ZE Bireylerin Arkadaşları ile Birlikte Yaptıkları Eylemler ve Gidilen Ortamlar

Kodlar	ZEE	ZEK	Toplam
Dinlenme mekânları	3	2	5
Lokanta–yemek	2	3	5
Alışveriş mekânları	2	2	4
Seyahat– gezi	2	2	4
Sohbet	1	3	4
Oyun	1	1	2
Diğer	-	2	1

Tablo 9’da ZE yetişkinlerin arkadaşları ile birlikte yaptıkları eylemler ve gidilen ortamlara ilişkin bulgulara genel toplam sayıları üzerinden bakıldığında; ilk sırada eşit toplama sahip ‘dinlenme

mekânları' (*kafe, kahve, park*) ve 'lokanta-yemek' gelmektedir. İkinci sırada yine eşit toplama sahip 'alışveriş mekânları' (*pazar, çarşı, market, dükkân, AVM*), 'seyahat-gezi' (*araç ile bir yere gitmek, tatil, tur*) ve 'sohbet' gelmektedir. 'Oyun' (*top, telefon ile*) son sırada yer almaktadır. Diğer seçeneği içinde yer alan 'sanatsal etkinlikler' (*sinema, müzik*) ile 'mutlu olur-güleriz' birer ZEK tarafından söylenmiş özgün ifadelerdir. İlgili kategoriye dair ZE yetişkinlerin görüşlerinden bazıları aşağıdadır.

"Margi AVM'ye gezmeye gideriz, yemek yemeye gideriz, kafeye gideriz." (E1)

"Bir akşam kafeye gideriz, bir akşam kahveye gideriz, çarşıya alış-verişe, gezmeye gideriz. Mc Donalds'a yemek yemeye, kahve içmeye gideriz, günümüzün nasıl geçtiğini anlatır muhabbet ederiz." (E2)

"Bazen piknik yapıyoruz, ondan sonra top oynuyoruz mesela, burada kafe var oraya gidiyoruz oturuyoruz." (K3)

"Kahve içeriz, alışveriş yaparız, yemek yiyoruz, mutlu olur, güleriz, sinemaya gideriz, tatile gidiyoruz beraber öyle." (K4)

Tablo 10: Yetişkin ZE Bireylerin Arkadaşlarının Davranış Şekli

Kodlar	ZEE	ZEK	Toplam
İyi	6	6	12
Diğer	-	2	2

Tablo 10'da arkadaşlarının yetişkin ZE bireylere davranış şekline ilişkin 'iyi' (n=12) ifadesi ZE yetişkinlerin tümü tarafından belirtilmiştir. Diğer seçeneği 'saygılı', 'sevecen' özgün ifadelerinin toplamıdır. İlgili kategoriye dair ZE yetişkinler tarafından yapılmış açıklamalardan bazıları şöyledir;

"İyi davranıyor, hiçbir kötülükleri yok. Ben de iyi davranırım. Bir şey olur, başıma bir şey gelir, bir telefonda hemen gelirler. Onlara bir şey olsun ben de hemen giderim, hiç sıkıntı bile olmaz." (E2)

"İyi davranıyor hepsi iyi arkadaşlar." (E5)

"Çok iyiler, saygılılar, saygısızlıklarını hiç görmedim." (K3)

"İyi, sevecen, ben mutlu olduğum zaman onlar da mutlu oluyor, üzülüğüm zaman onlar da üzülüyor, birbirimizi dinliyoruz, sert cevaplar vermiyoruz." (K4)

Tablo 11 ile Tablo 13 arasındaki bulgular 'Sosyal İlişkilerde Sohbet Özellikleri' temasına ilişkin olup aşağıda verilmiştir.

Tablo 11: Sohbetin Kişiyeye Göre Değişip-Değişmemesine İlişkin ZE Yetişlerin Görüşleri

ZE Yetişkinler	Evet	Hayır	Toplam
ZEE	5	1	6
ZEK	5	1	6

Tablo 11'de görüldüğü gibi sohbetlerinin kişiyeye göre değiştiğini söyleyen ZE bireyler (n=10), sohbetlerinin kişiyeye göre değişmediğini söyleyen ZE bireylerden (n=2) daha fazladır.

"Yoo değişmez." (E5)

"Değişmez, aynıdır." (K2)

Tablo 12: ZE Yetişkinlerde Sohbetin Kişiyeye Göre Değişme Özellikleri

Kodlar	ZEE	ZEK	Toplam
Tanımadıklarıyla çekingen–sınırlı	5	2	7
Tanıdıklarıyla samimi–uzun	3	2	5

Tablo 12 incelendiğinde ZE yetişkinlerin ‘tanımadıklarıyla çekingen ve sınırlı’ (n=7), ‘tanıdıklarıyla samimi ve uzun’ (n=5) sohbet ettikleri görülmektedir. İlgili kategoriye dair ZE yetişkinlerin vermiş oldukları yanıtlardan bazıları aşağıdadır.

“Tanımadığım kişilerle sohbet etmem. Neden tanımadığımız kişilerle sohbet etmeyiz? Çünkü ne oldukları belli değil. Sadece tanıdığım kişilerle sohbet ederim.” (E1)

“Çoğunlukla tanımadığım birisiyle çok sohbet etmem. Ama böyle yakındandır, akrabadır ufak tefek muhabbet ederiz on dakika en fazla on beş dakika.” (E2)

“Değişiyor, tanımadığım kişilerle sohbet etmiyorum daha çok annemle sohbet ediyorum.” (K5)

“Tabii ki. Samimi olduğum insanlarla gayet candan sohbet edebiliyorum ama tanımadığım insanlara karşı biraz mesafeliyimdir.” (K6)

Tablo 13: ZE Yetişkinlerin Sohbet Esnasında Karşısındakinden Farklı Düşündüğünü İfade Etme Şekli

Kodlar	ZEE	ZEK	Toplam
Söyleme	6	4	10
Kızma	1	1	2
Tepkisiz kalma	-	2	2
Diğer	2	-	2

Tablo 13’te görüldüğü üzere yetişkin ZE bireyler sohbet esnasında karşısındakinden farklı düşündüğünü en fazla söyleyerek (n=10) ifade etmektedir. ‘Kızma’ (n=2) ve ‘tepkisiz kalma’ (n=2) eşit toplamda belirtilmiştir. Diğer seçeneği birer ZEE’nin ifade ettiği ‘konuşmama’ ve ‘saygılı davranma, iyi geçinme’ özgün ifadeleridir. Konuya dair ZE yetişkinlerin yapmış oldukları açıklamalar aşağıdadır.

“Söylerim, ‘ben sizin gibi düşünmüyorum’ derim.” (E1)

“Söylerim, ‘böyle yapmayalım şöyle yapalım’ derim, kızmam.” (E2)

“Bana iyi davranıyorsa güzel konuşuyorsa ben de ona iyi davranmaya güzel konuşmaya çalışırım. Kendi düşüncemi söylerim. Mesela “hocam hatanız var ben böyle düşünüyorum” derim yani.” (K2)

“Hiç kızmam, susarım sadece. Kendi düşüncemi söylemem neden bilmiyorum.” (K3)

Tablo 14 ile Tablo 17 arasındaki bulgular ‘Sosyal İlişkilerde Duygular’ temasına ait olup aşağıda sunulmuştur.

Tablo 14: Yetişkin ZE Bireylerin Duygularından Ebeveynlerine Bahsetme Şekli

Kodlar	ZEE	ZEK	Toplam
Duygu durum sohbeti–dertleşme	4	1	5
Ebeveyn anlar	3	2	5
Mutluluk paylaşma–gösterme	2	2	4
Göstermeme	1	1	2

Tablo 14’de ZE yetişlerin duygularından ebeveynlerine bahsetme şekline ilişkin görüşlerine genel toplam sayıları üzerinden bakıldığında, ilk iki sırada eşit toplamda belirtilmiş olan ‘duygu durum sohbeti–dertleşme’ (*uzun konuşma*) (n=5) ile ‘ebeveyn anlar’ (*davranışlar, yüz ifadesi, ses tonunda değişiklik*) (n=5) yer almaktadır. Üçüncü sırada ‘mutluluk paylaşma–gösterme’ (*sevinçli, neşeli, keyifli anlar*) (n=4) yer almaktadır. ‘Göstermeme’ (n=2) son sırada yer almıştır. İlgili kategoriye ilişkin ZE yetişkinlerin açıklamalardan bazıları aşağıdadır.

“... Bugün iyiyim, sevinçliyim, güzel şeyler oldu diye söylerim. Nazik konuşurum...” (E2)

“Üzüntülü, canım sıkkın olduğunda yüzümden anlarlar, düşük olur, morali bozuk olur. Mutlu ve sevinçli olduğumda mesela doğum günüm olduğunda kendimi heyecanlı hissediyorum, panik yaparım, heyecan basar öyle yani.” (E3)

“Babaanneme söylerim, bugün çok mutlu oldum diyelim, ondan sonra ‘havalara uçtum’ derim, ‘arkadaşlarla çok güzel anlatıyoruz’ derim. Heyecan yapıyorum bazen, ‘heyecan yaptım’ derim, öyle işte.” (K3)

“Mutlu olduğum zaman mutlu olurum, üzüldüğümde ağlarım. Mesela arkadaşlarımdan mesaj geldiğinde mutlu olurum, yüzüm güler. Annem ‘ne oldu yine yüzün gülüyor’ der. ‘Arkadaşımdan komik bir mesaj geldi anne ondan gülüyorum’ derim...” (K4)

Tablo 15: Yetişkin ZE Bireylerin Duygularını Başkalarına Gösterme Şekli

Kodlar	ZEE	ZEK	Toplam
Söyleme–anlatma	4	3	7
Yüz ifadesi–ses tonu–davranış değişikliği ile	1	1	2
Duygularını gizleme	1	1	2
Diğer	1	-	1

Tablo 15’te yetişkin ZE bireylerin duygularını başkalarına gösterme şekline ilişkin görüşlerine bakıldığında, en çok söyleyerek ve anlatarak (n=7) ifade ettikleri görülmektedir. Yüz ifadesi–ses tonu–davranış değişikliği ile (n=2) duygularını gösterdiğini söyleyen ZE bireyler az sayıdadır. İki kişi duygularını gizlediğini belirtmiştir. Diğer seçeneği içinde yer alan bir ZEE ise duygularını sadece annesine söylediğini, arkadaşlarının başkalarına anlatmasından korktuğu için onlara söylemediğini ifade etmiştir. Yetişkin ZE bireylerin duygularını başkalarına göstermesine ilişkin kendi görüşlerine yönelik açıklamalardan bazıları aşağıdadır;

“Bir kişi var ses tonum değişir, diğer kişilere uygun bir şekilde söylerim, hiçbir sıkıntı yok.” (E4)

“Kesinlikle başkalarına göstermem.” (E6)

“Göstermem, arkadaşlarımla da paylaşmam, içime atarım, şarkı dinlerim. Mutlu olduğumda babaanneme söylerim ama diğer duygularımı hiç söylemem.” (K3)

“Söylerim. Anlamıyorsa mesela sesimin tonunu anlamıyor mu? Giderim yüzüne karşı söylerim, hiç çekinmem...” (K6)

Tablo 16: Duygularını Davranışlarıyla Gösterip-Göstermemesine İlişkin ZE Yetişkinlerin Görüşleri

ZE Yetişkinler	Evet	Hayır	Toplam
ZEE	6	-	6
ZEK	4	2	6

Tablo 16’da görüldüğü üzere çalışmaya katılan ZE yetişkinlerden erkeklerin tamamı kadınların ise çoğunluğu duygularını davranışlarıyla gösterdiğini (n=10) ifade etmiştir.

Tablo 17: Yetişkin ZE Bireylerin Duygularını Davranışlarıyla Gösterme Şekli

Kodlar	ZEE	ZEK	Toplam
Bedensel temas kullanma	3	1	4
Tanıdığına–tanımadığına göre değişme	3	1	4
Diğer	1	2	3

Tablo 17’de yetişkin ZE bireylerin duygularını davranışlarıyla gösterme şekline bakıldığında ilk iki sırada eşit toplamda belirtilmiş ‘bedensel temas kullanma’ (*sarılma, öpme, el tutma, sırtı dokunma, çak hareketi vb.*) ve ‘tanıdığına, tanımadığına göre değişme’ (n=4) yer almaktadır. Diğer seçeneği ise bir ZEE’nin ‘hediye verilince çok mutlu olma–hediye alma’, birer ZEK’in söylemiş olduğu ‘hissettiklerinin anlaşılması için insanların kendisini tanıması gerektiğini düşünme’ ve ‘gülerim’ ifadelerinin toplamıdır (n=3). İlgili kategoriye dair ZE yetişkinler tarafından yapılan açıklamaların bazıları şöyledir;

“Mutluyken anneme, babama, abime sarılırim, severim, öperim ama böyle arkadaşlarla şu an hastalık da var diye hiç bedensel temas yapmıyorum, el tutuşmuyorum.” (E2)

“Sevmediğime hiç selam vermem, ama sevdiğim kişilerle tokalaşırım, sarılırim.” (E4)

“Böyle yabancı biri gelince kaçırım odadan, tanıdık biri olunca gelirim otururum “nasılsınız?” derim yani. Nasıl diyeyim? O olunca mutlu hissedirim, sevinirim, teşekkür ederim derim.” (K1)

“...Bendeki açılımı biraz uzun bir konu bu. Benim o duyguları nasıl hissettiğimi anlamanız için beni tanımanız lazım. Beni tanımayan insan beni çözemez...” (K6)

TARTIŞMA

Bu çalışmada, hafif ZE yetişkinlerin kendi görüşlerine göre sosyal çevreleri, sosyal ilişkilerde genel özellikleri, arkadaşlık ilişkileri, sosyal ilişkilerde sohbet özellikleri ve sosyal ilişkilerde duyguları temaları altında sosyal etkileşimlerine ilişkin özellikleri betimlenmiştir. Alanyazında engelli bireylerin bakış açıları üzerine az sayıda araştırma bulunmaktadır (Shier et al., 2009). Bu araştırma, Kaldık (2024) ve Ulugöl’ün (2021) çalışmalarında olduğu gibi ZE yetişkinlerin yaşamlarına dair görüşlerini aktarabildiğini ve şahsen kendilerinden bilgiler alınabildiğini göstermektedir. Araştırmanın bu anlamda alanyazına katkısının önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmaya altısı erkek, 20-43 yaş aralığında ($\bar{x}$ =30,5) ve altısı kadın 23-42 yaş aralığında ($\bar{x}$ =32,2) olmak üzere toplam 12 hafif ZE yetişkin katılmıştır. Alanyazında yetişkin ZE bireylerle yapılan araştırmalara bakıldığında örneklem büyüklüğü açısından çalışmamıza benzer, yaş grupları açısından farklı olarak Merrells vd.'nin (2019) 18-24 yaş aralığında 10 kişi, Sullivan vd.'nin (2016) 31-60 yaş aralığında 10 kişi, Welsby ve Horsfall'ın (2011) 28-52 yaş aralığında 5 kişi ile yürütmüş olduğu çalışmalar bulunmaktadır. Araştırmamıza paralel olarak çalışmalar, ZE yetişkin bireylerle yürütülmüştür ve çalışmalarda yaş aralıklarının geniş olması dikkat çekmektedir. ZE yetişkin bireylerde dar bir yaş aralığında, benzer özelliklere sahip bireylere ulaşmak zor olabilmektedir. Hafif derecede ZE bireylerin konuşarak kendilerini ifade etmesi, toplumsal, zihinsel ve duysal özelliklerinin çok yetersiz olmaması, hareket ve günlük yaşam becerilerinde genellikle yeterli olmaları araştırmalara daha fazla dâhil edildiklerini düşündürmektedir.

Engelli bireylerin sosyal yaşama katılabilmeleri, bağımlı olmadan yaşamlarını sürdürebilmelerine bağlıdır ve her insan gibi engelli bireylerin de eğitim ve istihdam hakkı vardır (Çokçoşkun & Karahoca, 2019). Araştırmamızdaki ZE yetişkin bireylerin; 4'ü ilkokul, 8'i lise mezunudur ve 7'si bir işte çalışmaktadır. ZE bireylerin, öğrenim düzeylerinde ZEE ve ZEK arasında eşitlik olduğu, dört erkek ve dört kadının lise mezunu, iki erkek ve iki kadının ilkokul mezunu olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Lise mezunu katılımcıların çoğunluğu oluşturması, erken müdahale ve özel eğitim hizmetlerinin T.Ü. bünyesinde 1987 yılından beri verilmesinin, özel gereksinimli çocukların küçük yaşlarda tespitine ve özel eğitim programlarında takip edilmesine olumlu etkisi olduğunu düşündürmektedir. Erken yaşlarda kurumsal hizmet alan ailelerin de çocuklarının eğitimi sürdürmede bilinçli ve kararlı oldukları sonucuna varılabilir.

Araştırmaya dâhil edilen katılımcılardan kendilerini sosyal ortamlarda ifade ettiğini söyleyen ZE bireyler (n=9) çoğunluktadır. Bu bulgu, çalışmaya dâhil edilen yetişkin ZE bireylerin eğitim almış ve ayrıca çoğunun bir işte çalışıyor olmasının kendilerini ifade etme yeterliliklerini desteklediğini düşündürmektedir. Bulunduğu sosyal ortamlarda ZE bireylerin kendi görüşlerini ve duygularını paylaşmaları, isteklerini belirtmeleri ZE bireylerin kendilerini sosyal ortamlarda yeterli hissetmelerini sağlamış olabilir. Literatürde ZE yetişkinlerle yürütülmüş araştırmalarda çalışmamızın sonuçlarına benzer ve farklı sonuçlara rastlanmaktadır. Hollomotz'un (2018) ZE yetişkinlerin anlatılarını kullandığı çalışması, ZE bireylerle başarılı bir diyalogun, görüşme içeriğinin ve tarzının bu çok çeşitli nüfustaki her bireyin iletişim tercihlerine uyacak şekilde uyarlanmasıyla elde edilebileceğini göstermiştir. Corr McEvoy ve Keenan (2014), çalışmalarında ZE insanların kendilerine iyi davranıldığına ve iyi davranılmadığına dair hikâyeleri olduğunu bulmuştur. Bazı ZE katılımcılar kendi kararlarını verebildiklerini, kendilerine saygı duyulduğunu ve iyi davranıldığını, düşünmektedir, bazıları ise kendilerine saygı gösterilmediğini, kendi kararlarını veremediklerini ve iyi muamele görmediklerini hissetmiştir.

ZE bireylerin söylediklerinin başkalarının dikkatini çekip çekmediği ile ilgili sonuçlarımızda; ZEK katılımcıların yarısının bunu bilmediğini ifade etmesi, şimdiye kadar bu konuya dair kendileriyle ilgili

bir gözlem ve tespit yapmadıkları, bu nedenle de farkındalıkları olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Araştırmamızdaki ZEE, bir durumla ilgili dikkate alınması gereken uyarı, öneri bildiren sözler söylediklerinde başkaları tarafından dikkate alındığı ve görüşünün beğenildiği düşüncesindedirler. Araştırmanın bu bulgusu Coppens-Hofman vd.'nin (2017), ZE yetişkinler genellikle sosyal eylem becerilerini etkileyen konuşma anlaşıla bilirliginde azalma gösterirler bulgusundan farklıdır. Konuşmacıya aşinalık, özellikle konuşma hataları nedeniyle konuşmanın düzensiz olduğu veya anlaşıla bilirliginin zayıf olduğu durumlarda faydalıdır. Bu açıdan bakıldığında söylediklerinin başkaları tarafından dikkat çektiğini düşünen ZE bireylerin, iletişime geçtiği kişilerin yaşadığı sosyal çevrede kendilerini tanıyan, bilen kişiler olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmamıza katılan ZE bireylerin kişilerle ilişkilerinde olumlu özelliklerine yönelik görüşlerine bakıldığında ise; 'sohbet–davranış ve 'giyinme tarzı' görüşleri ortaya çıkmıştır. Bunun dışında 'müzik dinleme ve iyi davranma', 'fikirlerinin beğenilmesi', 'fiziksel özellikleri', 'çalışkanlığı, efendi/dürüst oluşu', 'mutlu olmasına sevinme-mutlu olma' ve 'akıl verme' gibi özgün ifadeler de ortaya çıkmıştır. Çalışmaya dâhil edilen ZE yetişkinlerin, bazıları konu ile alakasız olsa da kendi öz değerlendirmesini ortaya koyan bu ifadelerin hepsinin önemli ve değerli olduğu düşünülmektedir. Yetişkin ZE bireylerin çoğunluğu (n=10) kişiler arası ilişkilerde zorluk yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. ZE bireylerden bir ZEK yaşadığı zorluğu 'kendisini ifade edememe', bir ZEE de 'heyecanlanma–karşı cinsin yanında sıkılma' olarak tanımlamıştır. Araştırmada ortaya çıkan sonuçtan farklı olarak alanyazında, ZE bireyler için sosyal ilişkilerdeki zorlukların, farklı veya zayıf sosyal etkileşimden, bunun da etkileşim becerilerinin gelişimindeki gecikmelerden veya akranlarla sosyal etkileşimlerin başlatılması ve sürdürülmesi eksikliğinden kaynaklanabileceği öne sürülmekte (Cook & Oliver, 2011) zihinsel, fiziksel ve duysal engellilik türleri içerisinde özellikle ZE kişilere yönelik tutumların zayıf olduğu vurgulanmaktadır (Corr McEvoy & Keenan, 2014). Smith vd.'nin (2020) araştırmasında katılımcıların %55'i sosyal aktivitelere katılmakta zorluk yaşadıklarını bildirmiş olsa da bu vakaların sadece %27'sinde iletişim veya dil sorunları temel faktörler olarak belirtilmiştir. Bu veriler, iletişim güçlüğü çeken ZE yetişkinlerin yaşadığı sosyal izolasyon riski ile ilişkilendirilmiştir.

Araştırmamızda yetişkin ZE bireylerin arkadaşlarında aradıkları özellikler en çok 'iyi davranışlar' (*yakınlık, hoşgörü, saygılı, güvenilir, yalan söylemeyen, sakın, güler yüz, kavgacı olmayan vb.*) olarak belirlenmiştir. Byhlin ve Käckér'in (2018) araştırmasındaki katılımcılara göre iyi bir tutum ve olumlu muamele, iyi olmayı ve dinlemeyi, ilgili görünmeyi ve onları olduğu gibi kabul etmeyi içermektedir. Katılımcılar, yetişkin olarak dinlenilmeyi ve günlük faaliyetler ile ilgili kararlara katılmayı istediklerini belirtmişlerdir. Engellerine göre değil, birey olarak kabul edilmek ve muamele görmek istemişlerdir. Benzer şekilde Dubé vd.'nin (2022) çalışmasında sosyal olarak entegre ve bağlantılı profillerinde yer alan ZE bireylerin daha yüksek benlik saygısı, daha olumlu sosyal davranışlar ve daha az saldırgan davranışlar sergilediği bulunmuştur.

Araştırmaya dâhil edilen yetişkin ZE bireyler arkadaşlarıyla birlikteyken; dinlenme mekânlarına gittiklerini, lokantada yemek yediklerini, alışveriş mekânlarına gittiklerini, sohbet ettiklerini, seyahat-geziye gittiklerini ifade etmiştir. Çalışmamıza benzer şekilde Badia vd'nin (2013) çalışmasının sonuçları, engelli gençlerin ve yetişkinlerin sosyal faaliyetlere büyük ölçüde katıldıklarını, ardından evde boş zaman etkinliklerine ve daha az ölçüde fiziksel etkinliklere katıldıklarını göstermektedir. Gelişimsel engelli gençlerin ve yetişkinlerin ortalama 13 farklı sosyal aktiviteye katıldıkları görülmüştür. Bunların arasında dikkat çekici olan takılmak, doğum günlerini kutlamak, alışverişe gitmek, restoranda yemek yemek ve seyahat etmek bulunmaktadır. Hepsine katılım oranının %80'in üzerinde olduğu gösterilmiştir. Katılımcıların daha sık uygulamak istedikleri etkinlikler için belirttikleri tercihler ise daha fazla sayıda konsere gitmek, seyahat etmek veya gönüllülük gibi sosyal katılım faaliyetleridir. Dusseljee vd. (2011) sosyalleşme ve eğlence amaçlı restoran, kafe, sinema ve diğer yerlere gitmenin, en sık 15-34 yaş arası ZE katılımcılar tarafından gerçekleştirildiği, yaş arttıkça bu yerleri ziyaret etme sıklığının daha düşük olduğunu bulmuştur. Smith vd.'nin (2020) araştırmasında 40 yaş üstü ZE yetişkin katılımcıların %55'inin sosyal aktivitelere katılmakta zorluk yaşadıkları bildirilmiştir. Emerson ve McVilly'nin (2004) araştırması ZE kişilerin çok az arkadaşlık faaliyetine katıldığını ve aynı zamanda ZE arkadaşlarıyla faaliyetlere katılma olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Araştırmaya katılan ZE yetişkinlerin tamamı arkadaşlarının onlara 'iyi' davrandığını düşünmektedir. Çalışmamıza benzer şekilde Sullivan vd. (2016) araştırmasında ZE yetişkinlerde arkadaşlıklar ve yakın ilişkileri çalışmış, katılımcıların sosyal ilişkilere genellikle ZE olmayanlarla aynı şekilde baktıklarını ortaya koymuş, yakın ilişkiler; arkadaşlık, değerli hissetme ve pratik destek sağlayabilecek birine sahip olma gibi getirdiği psikolojik ve işlevsel somut faydalar açısından tanımlanmıştır.

Sosyal etkileşimlerde sohbet özellikleri ile ilgili sonuçlarda, yetişkin ZE bireylerin çoğunluğu (n=10) sohbetinin kişiye göre değiştiğini belirtmiştir. 'Tanıdıklarıyla samimi ve uzun' sohbet, 'tanımadıklarıyla çekingen ve sınırlı' sohbet ettiklerini ifade etmişlerdir. Hall'un (2017) çalışması araştırma sonucunu destekler niteliktedir. Hall'un (2017) çalışmasında ZE yetişkinlerin çoğunun işyerinde sınırlı sosyal etkileşimleri bulunmaktadır, konuştukları iş arkadaşları ya gündelik tanıdıkları ya da sadece işte ilişki kurdukları arkadaşlarıdır. ZE genç yetişkinler, daha fazla sosyal içerme deneyimlediklerinde daha büyük bir aidiyet duygusu hissettiklerini ve öz-değerlerinin arttığını ifade etmişlerdir. Sosyal içerme, insanların farklılıkları kabul ettiği, sohbet başlattığı ve ZE insanlara herkes gibi davranıldığı ortamlarda yaşanmıştır. ZE bireyler diğer üyeler tarafından bilinip anlaşıldıkları için bir ekibe veya sosyal gruba bağlı hissetmişlerdir. ZE yetişkinlerin iletişim yeteneklerinin geçerli, güvenilir ve anlamlı bir şekilde değerlendirilmesi zordur. Beceriler bağlama duyarlıdır ve özellikle daha ciddi engel seviyelerine sahip iletişim ortaklarının yetenekleriyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır (Griffiths & Smith, 2016).

Araştırmamıza dâhil edilen yetişkin ZE bireyler sohbet esnasında karşısındakinden farklı düşündüğünü en çok söyleyerek ifade etmektedir, kızarak belirtenler ile tepkisiz kalanlar ise çok az sayıdadır. ZE gençler arasında yürütülen araştırmaların çoğu daha sınırlı bilişsel yeteneklerinin içsel durumlarını güvenilir bir şekilde bildirmelerini imkânsız hale getirdiği şeklindeki hatalı varsayıma dayanarak onların benzersiz bakış açısını göz ardı eder. Dubé vd.'nin (2022) çalışmasında, kendi seslerini düşüncelerini ifade etmelerine izin verilerek ZE yetişkinlerin benzersiz bakış açısına da odaklanılmıştır. Bond ve Hurst (2010), engelli gençlerin yaşamları söz konusu olduğunda özerklik, seçim ve kontrol duygusuna sahip olmalarının önemli olduğunu belirtmişlerdir. Diğer yandan zayıf iletişim becerileri ve karşılanmayan iletişim ihtiyaçları, yaşlandıkça ZE kişiler için önemli sonuçlar doğurabilir. İletişim açıkları, sosyal entegrasyonun temel yolları olan eğitimi ve istihdam fırsatlarını olumsuz etkiler (Bryen vd., 2007).

Çalışmamızda yetişkin ZE bireylerin duygularından ebeveynlerine nasıl bahsettiğine ilişkin görüşlerde, daha çok ZEE'in yapmış olduğu 'duygu durum sohbeti–dertleşme' (*uzun konuşma*) ile hem erkek hem de kadın ZE bireylerin ifade ettiği 'ebeveyn anlar' görüşleri öne çıkmıştır. 'Mutluluk paylaşma–gösterme' (*sevinçli, neşeli, keyifli anlar*) daha sonra gelmektedir. Araştırmalar, ZE bireylerin kendi duygularını tanımlayabildiğini, başkalarının yüz ifadelerini tanıyabildiğini ve etiketleyebildiğini ve bu beceriyi eğitimle geliştirebildiğini göstermektedir (Adibsereshki vd., 2016). Moore (2001) yaptığı incelemenin ardından, ZE kişilerin hoş ve hoş olmayan duyguları ayırt etme becerisine sahip olduğu sonucuna varmıştır. Belirli duyguları etiketlemekte zorlansalar da mutluluk gibi bazı duyguları diğerlerinden daha kolay etiketleyebilmektedirler. ZE yetişkinlerin sosyal ağlara sınırlı erişimi, hizmet personeli ve/veya aileyle ilişkilere daha fazla güvenmeyi kolaylaştırabilir. Bu tür ilişkiler, ZE yetişkinlere, tanındıkları, anlaşıldıkları ve kabul edildikleri güvenli kişilerarası etkileşimler deneyimleme fırsatı sunar, sağlıkları ve refahları için gerekli olan anlamlı ve samimi deneyimlerle örneğin; korkularını, umutlarını ve daha fazla özel bilgilerini açığa vurmalarını sağlar (Lippold & Burns, 2009; Van Asselt vd., 2015).

Yetişkin ZE bireylerin duygularını başkalarına nasıl gösterdiğine ilişkin kendi görüşlerine bakıldığında, söyleyerek ve anlatarak ifade ettiklerini belirtmişlerdir. Yüz ifadesi–ses tonu–davranış değişikliği ile duygularını gösterdiğini söyleyen ZE bireyler az sayıdadır. Duygusal becerilerin yetkin bir şekilde geliştirilmesi, akranlarla daha iyi sosyal etkileşimlerle ilişkilidir (Vanutelli vd., 2023). Çalışmaya dâhil edilen ZE grubun çoğunluğunun görüştüğü kişiler ve arkadaşları olmasının duygularını göstermesi ve söylemesine katkısı olmuş olabilir. Araştırmalar, ilgili bağlamsal bilgiye sahip olmanın, tipik gelişim gösteren bireylerde ve ZE yetişkinlerde duygu tanıma doğruluğunu artırmaya yardımcı olabileceğini göstermektedir (Murray vd., 2019). Matheson ve Jahoda (2005), bağlamsal bilgi miktarı arttıkça ZE bireylerin duyguları tanımlamadaki doğruluğunun da arttığını bulmuşlardır.

Araştırmaya katılan ZE bireylerden ZEE'nin tümü, ZEK'in ise çoğunluğu duygularını davranışlarıyla gösterdiklerini söylemişlerdir. Yetişkin ZE bireylerin, duygularını davranışlarıyla gösterme şekline ilişkin iki kod ortaya çıkmıştır. Bunlar; 'bedensel temas kullanma' (*sarılma, öpme, el tutma, sırta dokunma, çak hareketi vb.*) ve 'tanıdığına, tanımadığına göre değişme'dir. ZE bireyler arasında sosyal olarak uygun davranışların bazı örnekleri, tanıdık insanlara sevgi gösterme, bunu yapmaları söylenmeden paylaşma ve topluluk kurallarına uymayı içerir (Smith & Matson, 2010).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, yetişkin ZE bireylerin kendi görüşlerine göre sosyal etkileşim özellikleri; sosyal çevre, sosyal ilişkileriyle ve arkadaşlık ilişkileriyle ilgili genel özellikler, sosyal ilişkilerde sohbet özellikleri ve duygularını ifade etmeleriyle ilgili bazı özellikler betimlenmiştir. Çalışma, ZE bireylerin eğitim hayatlarının sona ermesiyle birlikte, yetişkinliğe özgü sosyal yaşamlarını ve etkileşimlerini anlama amacına yönelik gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırmada, hafif derecede ZE yetişkinlerin sosyal etkileşim özelliklerine ilişkin birçok temada olumlu sonuçlar ortaya çıkması, sosyal çevrelerinin, arkadaşlık ilişkilerinin, sosyal etkileşim özelliklerinin, normal gelişim gösteren bireylere yakın ve benzer düzeyde özellikler barındırması önemlidir. Bu sonuca etki eden iki önemli faktörün: 1) Çalışma grubundaki yetişkin ZE bireylerin çocukluktan itibaren uzun süreli ve düzenli özel eğitim programlarına katılımı, 2) Ailelerin de bu programlar süresince kurumlar, uzmanlar ve özel gereksinimli çocuğa sahip diğer aile gruplarından destekler alabilmesi olduğuna inanılmaktadır.

ZE bireylerin yetişkinliğe hazırlanması, planlı, kapsamlı, çok boyutlu bir süreçtir. Aileyi, eğitim kurumlarını, toplumu istihdam, bakım verme, desteklemeye yönelik hizmetleri kapsayan geniş bir perspektifle ele alınması önemli görülmektedir. Bu konuda ebeveynlere (çocuklarına, topluma güven duyma, teşvik etme) ve yerel yönetimlere (yalnız başına dışarı çıkabilmeleri için ek ulaşım seçenekleri, mesleki ve sosyal becerilerde sürekli eğitim, kişiselleştirilmiş rehberlik) görevler düşmektedir. Aileleri bilinçlendirme ve desteklemeye yönelik çalışmalarla birlikte yetkililerin ve yerel yönetimlerin de farkındalığı artırmaya yönelik çalışmalar yapması önem taşımaktadır.

Araştırmada yetişkin ZE bireylerin bazıları kişiler arası ilişkilerde ve kendini ifade etmede zorluklar yaşadığını ifade etmiştir. ZE bireylerin yetişkinlik öncesi eğitim sürecinde, sosyal beceriler ve yeterlilikler, iletişim, topluma uyumla ilgili konu ve uygulamaların BEP planlarında yer alması ve çalışılması, ileri yaşlardaki sosyal etkileşimlerini destekleyecektir. Kendini ifade etmelerine, iletişimde çekingenlik veya heyecanını gidermelerine, diğer bireylerle zamanla doğru iletişim ve etkileşim yolunu geliştirmelerine katkı sağlayabilir, güvenlerini artırabilir.

Sosyal etkileşim, sosyalleşme, toplum katılımı vb. konularda gelecekteki araştırmalar, hafif düzeyde ZE kişilerle sınırlı kalmamalı, orta ve ağır düzeyde ZE engelli kişileri de kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Sosyalleşme ve sosyal etkileşimler çok fazla özellikler barındıran bir alandır. Farklı

engel gruplarının (görme, işitme, bedensel engelli vb.) sosyal etkileşimlerinin farklı boyutları araştırılabilir.

Engelli bireylerin yaşamlarına dair kendi görüşlerinin alındığı nitel çalışmalar yaygınlaştırılmalıdır. Araştırmalardan elde edilen sonuçlar özel eğitim alanında çalışan sosyal çalışmacıların, bu grupta yer alan bireylerin yaşamlarına dair derin bir anlayış kazanmalarını, güçlü yönlerini, sorun yaşadıkları alanları öğrenmelerini ve bu sayede engelli bireylere yönelik sosyal hizmet uygulamaları kapsamında daha etkili çözümler geliştirmelerini sağlayabilir.

Bu araştırma, Türkiye'nin Trakya Bölgesi'ndeki Edirne şehrinde hafif derecede ZE yetişkinlerle yürütülmüştür, bu nedenle Türkiye'nin diğer bölgelerindeki şehirlerinde yaşayan hafif derecede ZE yetişkin insanların deneyimlerini yansıtmayabilir. Diğer bölgelerdeki farklı şehirlerde de benzer araştırmalar yapılabilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu araştırma, T.Ü. Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 19.01.2022 tarihli toplantısında alınan 2022.01.03 numaralı kararı ile uygun görülmüştür.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır. Bu çalışma, ilk yazarın ikinci yazar danışmanlığında yürüttüğü doktora tezinden üretilmiştir. Doktora süreci ve makaleye dönüştürme sürecinde birlikte çalışılmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Social interaction is a fundamental process that enables individuals to understand thoughts, emotions, and behaviors while enhancing their quality of life. However, among individuals with intellectual disabilities (ID), these interactions differ due to cognitive and adaptive limitations. ID individuals often face restricted social networks, inadequate social skills, social exclusion, and prejudice all of which hinder their social participation. During the pandemic, issues such as poverty, digital inequality, and isolation deepened. Nevertheless, many individuals with mild or moderate ID maintained social contact and continued to participate in work or leisure activities. The discipline of social work aims to help ID individuals adapt to society, improve their living standards, and increase social acceptance. However, there is limited research focusing on the social interactions of adults with ID, especially from their own perspectives. This study therefore aims to describe the social interaction characteristics of adults with mild intellectual disabilities based on their self-reported views. The research is significant as it directly reflects their voices.

Methodology

This study employed a phenomenological qualitative design, which seeks to explore the meaning of lived experiences. The research group consisted of 12 adults with mild intellectual disabilities (6 men and 6 women) aged between 28 and 43, living in Edirne, Türkiye. Participants were selected using criterion sampling among individuals listed in the archives of Trakya University Armağan Dönertaş Center for the Education and Rehabilitation of Children with Disabilities. Data were collected through a Personal Information Form and a Semi-Structured Interview Form developed by the researchers. The interview form contained 12 open-ended questions exploring participants' self-expression, social relations, friendship characteristics, conversation styles, and emotional expression. Each interview lasted about 25 minutes, was audio-recorded, and transcribed. Data were analyzed through descriptive and content analysis techniques. Five main themes were identified: 1-Social environment, 2-General characteristics of social relationships, 3-Friendship relations, 4-Features of conversation in social relationships, 5-Emotions in social relationships.

Findings

The research findings were examined under five themes. The first theme focused on social environment. Most participants stated that they were able to express themselves in social environments. The majority reported that they could share opinions and feelings openly, while a few described being shy or nervous in unfamiliar settings. When asked whether their words attracted others' attention, some said yes, some no, and others were unsure. Participants identified their positive interpersonal characteristics as being sociable, well-behaved, neat in appearance, hardworking, and honest. Most indicated they did not face difficulties in relationships, though a few reported challenges such as shyness or difficulty expressing themselves, especially with the opposite sex.

Under the friendship theme, all participants emphasized seeking friends who behaved kindly, respectfully, and honestly—those who were trustworthy and did not lie. They reported spending time with friends at cafés, restaurants, or shopping places, and engaging in activities such as chatting, going on trips, picnicking, or playing games. All described their friends as kind, respectful, and affectionate toward them.

Regarding conversation patterns, most participants stated that their communication style varied by person. They were more open and comfortable with familiar people and more reserved with strangers. When they disagreed with someone during conversation, they generally expressed it openly and calmly, only a few remained silent or became upset. This suggests that they value honesty and directness in communication.

In terms of emotional expression, participants indicated that they mostly shared their feelings with their parents, often through conversations or by sharing moments of happiness. Many noted that their parents could understand their emotions from facial expressions or tone of voice. Toward

others, they tended to express emotions verbally or through storytelling, though some preferred to conceal their feelings. Most participants also stated that they demonstrated emotions through behavior, such as hugging, holding hands, shaking hands, or smiling. Also they were more cautious in showing physical affection toward unfamiliar people.

Discussion and Conclusion

The findings reveal that adults with mild intellectual disabilities generally possess positive social interaction skills. Most participants were able to express themselves, maintain friendships, and share emotions. These results suggest that consistent participation in special education programs and ongoing family support play a crucial role in developing social competencies in adulthood.

In line with prior studies, ID individuals expressed a strong need for kind treatment and acceptance in their relationships. They tended to communicate more comfortably within familiar social environments, showing reservation toward strangers-highlighting that inclusive and accepting social settings strengthen their sense of self-worth.

Participation in social life for people with intellectual disabilities is closely linked to education, employment, and social awareness. In this study, most participants were high-school graduates and employed, which may have contributed to their improved social abilities. This finding supports the effectiveness of early intervention and continuous support programs.

The study concludes that adults with mild intellectual disabilities exhibit largely positive social interaction characteristics, indicating their potential to live more independently and adaptively within society. Special education institutions, family involvement, and social work services play a critical role in this development.

Preparing ID individuals for adulthood requires comprehensive and multidimensional planning, encompassing families, educational institutions, communities, and social service systems. Local authorities, social workers, and families should collaborate to provide access to transportation, education, and social activities that foster community inclusion. Educational programs should integrate topics such as communication, social skills, and adaptation into individualized education plans (IEP).

Future research should expand beyond mild ID cases to include individuals with moderate and severe intellectual disabilities and explore social interaction among other disability groups (e.g., visual, hearing, or physical impairments). Although this study was limited to 12 adults with mild intellectual disabilities living in Edirne, its strength lies in centering the participants' own perspectives. The findings offer valuable insights for social workers and special-education professionals, supporting the development of more effective interventions to enhance the social lives of individuals with disabilities.

KAYNAKLAR

- Abbott, S., & McConkey, R. (2006). The barriers to social inclusion as perceived by people with intellectual disabilities. *Journal of intellectual disabilities*, 10(3), 275–287.
- Adeniyi, Y.C., & Omigbodun, O.O. (2016). Effect of a classroom - based intervention on the social skills of pupils with intellectual disability in Southwest Nigeria. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 10, 1–12.
- Adibsereshki, N., Shaydaei, M., & Movallali, G. (2016). The effectiveness of emotional intelligence training on the adaptive behaviors of students with intellectual disability. *International Journal of Developmental Disabilities*, 62(4), 245–252.
- Alkan, F., & Bulu, M. (2023). Zihinsel Yetersizliği Olan Bireyler. Mehmet Latif Candemir, Resul Duran & Hüseyin Doğan (Ed.), *Özel Gereksinimli Gruplar ve Sosyal Hizmet: Riskler, Hizmetler ve Uygulamalar* içinde (s.63–77). Ankara: Eğiten Kitap.
- Angrosino, M.V. (2004). Participant observation and research on intellectual disability. In E., Emerson, C., Hatton, T., Thompson, & T. R., Parmenter (Eds.), *The international handbook of applied research in intellectual disabilities* (pp. 161–176). Chichester: John Wiley & Sons.
- Badia, M., Orgaz, M.B., Verdugo, M.Á., & Ullán, A.M. (2013). Patterns and determinants of leisure participation of youth and adults with developmental disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 57(4), 319–332.
- Başaran, Y.K. (2017). Sosyal Bilimlerde Örneklem Kuramı. *The Journal of Academic Social Science*, 47(5), 480–495.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *DEUHFED*, 9(1), 23–28.
- Bond, R.J., & Hurst, J. (2010). How adults with learning disabilities view living independently. *British Journal of Learning Disabilities*, 38(4), 286–292.
- Bryen, D., Potts, B., & Carey, A. (2007). So you want to work? What employers say about job skills, recruitment and hiring employees who rely on AAC. *Augmentative and Alternative Communication*, 23(2), 126–139.
- Byhlin, S., & Käckér, P. (2018). ‘I want to participate!’ young adults with mild to moderate intellectual disabilities: How to increase participation and improve attitudes. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 20(1), 172–181.
- Chadwick, D.D., & Platt, T. (2018) Investigating Humor in Social Interaction in People With Intellectual Disabilities: A Systematic Review of the Literature. *Frontiers in Psychology*, 9(1745), 1–16.
- Codd, J., & Hewitt, O. (2021). Having a son or daughter with an intellectual disability transition to adulthood: A parental perspective. *British Journal of Learning Disabilities*, 49(1), 39–51.
- Cook, F., & Oliver, C. (2011). A review of defining and measuring sociability in children with intellectual disabilities. *Research in developmental disabilities*, 32(1), 11–24.

- Corr McEvoy, S., & Keenan, E. (2014). Attitudes towards People with Disabilities—what do people with intellectual disabilities have to say?. *British Journal of Learning Disabilities*, 42(3), 221–227.
- Çokcoşkun, Y., & Karahoca, D. (2019). Engelli bireylerin meslek eğitimi için bir model önerisi. *Turkish Studies*, 14(1), 395–423.
- Dikici, E., & Adigüzel, Z.S. (2022). *Engellilik ve Sosyal Hizmet*. Konya: Eğitim Yayınevi
- Dubé, C., Morin, A.J., Tóth-Király, I., Olivier, E., Tracey, D., McCune, V.S., ... & Maïano, C. (2022). Social Interaction Profiles Among Youth with Intellectual Disabilities: Associations with Indicators of Psychosocial Adjustment. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1–19.
- Dusseljee, J.C., Rijken, P.M., Cardol, M., Curfs, L.M., & Groenewegen, P.P. (2011). Participation in daytime activities among people with mild or moderate intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 55(1), 4–18.
- Duvdevany, I. (2008). Do persons with intellectual disability have a social life? The Israeli reality. *Salud Pública Méx*, 50, 222–229.
- Emerson, E., & McVilly, K. (2004). Friendship activities of adults with intellectual disabilities in supported accommodation in Northern England. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 17(3), 191–197.
- Erkuş, A. (2019). *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci*. (6. Baskı). Ankara: Seçkin.
- Erol, M.U. (2024). Dijitalleşmenin İnsan Haklarına Getirdiği İnkilemleri Savunmasız Gruplar Örneği Üzerinden Anlamak. *Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2), 414–453.
- Forster, S., & Iacono, T. (2014). The nature of affect attunement used by disability support workers interacting with adults with profound intellectual and multiple disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 58(12), 1105–1120.
- Garrels, V., & Sigstad, H.M.H. (2019). Motivation for Employment in Norwegian Adults with Mild Intellectual Disability: The Role of Competence, Autonomy, and Relatedness. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 21(1), 250–261.
- Gilson, C.B., & Carter, E.W. (2016). Promoting social interactions and job independence for college students with autism or intellectual disability: A pilot study. *Journal of autism and developmental disorders*, 46, 3583–3596.
- Griffiths, C., & Smith, M. (2016). Attuning: a communication process between people with severe and profound intellectual disability and their interaction partners. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 29(2), 124–138.
- Griffiths, C., & Smith, M. (2017). You and me: The structural basis for the interaction of people with severe and profound intellectual disability and others. *Journal of Intellectual Disabilities*, 21(2), 103–117.

- Guillen, F., & Elida, D. (2019). Qualitative research: Hermeneutical phenomenological method. *Journal of Educational Psychology-Propositos y Representaciones*, 7(1), 217–229.
- Hall, S.A. (2017). Community involvement of young adults with intellectual disabilities: Their experiences and perspectives on inclusion. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 30(5), 859–871.
- Hartley, S.L., & MacLean Jr, W.E. (2008). Coping strategies of adults with mild intellectual disability for stressful social interactions. *Journal of mental health research in intellectual disabilities*, 1(2), 109–127.
- Hatzidimitriadou, E., & Milne, A. (2005). Planning ahead: Meeting the needs of older people with intellectual disabilities in the United Kingdom. *Dementia*, 4(3), 341–359.
- Hofmann, V., & Müller, C. M. (2021). Language skills and social contact among students with intellectual disabilities in special needs schools. *Learning, Culture and Social Interaction*, 30, 100534.
- Hollomotz, A. (2018). Successful interviews with people with intellectual disability. *Qualitative Research*, 18(2), 153–170.
- Hostyn, I., & Maes, B. (2009). Interaction between persons with profound intellectual and multiple disabilities and their partners: A literature review. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 34(4), 296–312.
- Hughes, C., Copeland, S.R., Wehmeyer, M.L., Agran, M., Cai, X., & Hwang, B. (2002). Increasing social interaction between general education high school students and their peers with mental retardation. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 14(4) 387–402.
- Johnson, H., Douglas, J., Bigby, C., & Iacono, T. (2010). The pearl in the middle: A case study of social interactions in an individual with a severe intellectual disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 35(3), 175–186.
- Johnson, H., Douglas, J., Bigby, C., & Iacono, T. (2012). Social interaction with adults with severe intellectual disability: Having fun and hanging out. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 25(4), 329–341.
- Johnson, H., Bigby, C. Iacono, T., Douglas, J & Katthagen, S. (2014). Improving staff capacity to form and facilitate relationships for people with severe intellectual disability: 'it's a slow process'. Melbourne: Living with Disability Research Group, La Trobe University.
- Kaldık, B. (2024). Engelli Bireylerin Sosyal Dışlanma Deneyimleri Üzerine Fenomenolojik Bir Araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 35(3), 393–420.
- Kennedy, C.H. (2001). Social interaction interventions for youth with severe disabilities should emphasize interdependence. *Mental retardation and developmental disabilities research reviews*, 7(2), 122–127.
- Knox, M., & Hickson, F. (2001). The Meanings of Close Friendship: The Views of Four People with Intellectual Disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 14(3), 276–291.

- Lippold, T., & Burns, J. (2009). Social support and intellectual disabilities: A comparison between social networks of adults with intellectual disability and those with physical disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53(5), 463–473.
- Louw, J.S., Kirkpatrick, B., & Leader, G. (2020). Enhancing social inclusion of young adults with intellectual disabilities: A systematic review of original empirical studies. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 33(5), 793–807.
- Matheson, E., & Jahoda, A. (2005). Emotional understanding in aggressive and nonaggressive individuals with mild or moderate mental retardation. *American Journal on Mental Retardation*, 110(1), 57–67.
- Merrells, J., Buchanan, A., & Waters, R. (2019). “We feel left out”: Experiences of social inclusion from the perspective of young adults with intellectual disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 44(1), 13–22.
- Miklos, M., Jahnsen, R., Nyquist, A., Hanisch, H., & Girdler, S. (2022). “Here we are together, at home you are alone”—social interactions and personal engagement during a group-based rehabilitation program for young adults with disability. *Disability and Rehabilitation*, 44(9), 1631–1641.
- Moore, D.G. (2001). Reassessing emotion recognition performance in people with mental retardation: A review. *American Journal on Mental Retardation*, 106(6), 481–502.
- Murray, G., McKenzie, K., Murray, A., Whelan, K., Cossar, J., Murray, K., & Scotland, J. (2019). The impact of contextual information on the emotion recognition of children with an intellectual disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 32(1), 152–158.
- O'Brien, P., McConkey, R., & García-Iriarte, E. (2014). Co-researching with people who have intellectual disabilities: insights from a national survey. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 27(1), 65–75.
- Pérez Vargas, J.J., Nieto Bravo, J.A., & Santamaría Rodríguez, J.E. (2020). Hermeneutics and phenomenology in human and social sciences research. *Civilizar Ciencias Sociales y Humanas*, 20(38), 137–146.
- Qutoshi, S.B. (2018). Phenomenology: A philosophy and method of inquiry. *Journal of Education and Educational Development*, 5(1), 215–222.
- Schneider, C., & Hattie, B. (2016). Exploring the social lives of young adults with disabilities. *Alter*, 10(3), 236–247.
- Shier, M., Graham, J.R., & Jones, M.E. (2009). Barriers to employment as experienced by disabled people: A qualitative analysis in Calgary and Regina, Canada. *Disability & Society*, 24(1), 63–75.
- Smith, K.R.M., & Matson, J. L. (2010). Social skills: Differences among adults with intellectual disabilities, co-morbid autism spectrum disorders and epilepsy. *Research in Developmental Disabilities*, 31(6), 1366–1372.

- Smith, M., Manduchi, B., Burke, É., Carroll, R., McCallion, P., & McCarron, M. (2020). Communication difficulties in adults with Intellectual Disability: Results from a national cross-sectional study. *Research in developmental disabilities*, 97, 103557.
- Stewart, D., Law, M., Young, N.L., Forhan, M., Healy, H., Burke-Gaffney, J., & Freeman, M. (2014). Complexities during transitions to adulthood for youth with disabilities: person–environment interactions. *Disability and Rehabilitation*, 36(23), 1998–2004.
- Suchyadi, Y., Ambarsari, Y., & Sukmanasa, E. (2018). Analysis of Social Interaction of Mentally Retarded Children. *JHSS (Journal Of Humanities And Social Studies)*, 2(2), 17–21.
- Sullivan, F., Bowden, K., McKenzie, K., & Quayle, E. (2016). The close relationships of people with intellectual disabilities: A qualitative study. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 29(2), 172–184.
- Tavşan, F., Dönmez, E., Gönen, Ö.F., Kaya, T.T., & Çolak, M. (2024). Hafif düzeyde zihin yetersizliği olan öğrenciler uzaktan eğitim için ne diyor?. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(1), 162 –185.
- Taylor, S.J., & Bogdan, R. (1989). On accepting relationships between people with mental retardation and non-disabled people: Towards an understanding of acceptance. *Disability, Handicap & Society*, 4(1), 21–36.
- Teherani, A., Martimianakis, T., Stenfors-Hayes, T., Wadhwa, A., & Varpio, L. (2015). Choosing a qualitative research approach. *Journal of graduate medical education*, 7(4), 669–670.
- Tekin, N.B.Ö., Süngü, B., Aydoğan, A.A., & Özer, D. (2022). Pandemi Sürecinde Araştırma Etiği ve Dijital Bölünme Ekseninde Bir Çalışma Örneği: Engelli Bireyler ve Annelerinin Yaşam Kaliteleri. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 88–100.
- Terzi, H. (2022). Zihinsel Engelli Bireylere Yönelik Sosyal Hizmet Anlayışı. Erhan Dikici & Zehra Sevim Adıgüzel (Ed.), *Engellilik ve Sosyal Hizmet* içinde (s.87–108). Konya: Eğitim Yayınevi
- Toker, A. (2022). Sosyal bilimlerde nitel veri analizi için bir kılavuz. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51(1), 319–345.
- Ulugöl, F. (2021). Bu Hayatta Böyle Varım: Zihin Yetersizliği Olan Yetişkinlerin Sesi. *Uluslararası Engelsiz Yaşam ve Toplum Dergisi*, 5(1), 1-28.
- Van Asselt, D., Buchanan, A., & Peterson, S. (2015). Enablers and barriers of social inclusion for young adults with intellectual disability: A multidimensional view. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 40(1), 37–48.
- Vanutelli, M.E., Grieco, A., Comelli, E., & Lucchiari, C. (2023). A Contagious... Smile! Training Emotional Skills of Adults with Intellectual Disability in the Time of COVID-19. *Education Sciences*, 13(2), 1–17.
- Verdonschot, M.M., De Witte, L.P., Reichrath, E., Buntinx, W.H., & Curfs, L.M. (2009). Community participation of people with an intellectual disability: A review of empirical findings. *Journal of intellectual disability research*, 53(4), 303–318.

- Welsby, J., & Horsfall, D. (2011). Everyday practices of exclusion/inclusion: women who have an intellectual disability speaking for themselves? *Disability & Society*, 26(7), 795–807.
- Wilkinson, V.J., Theodore, K., & Raczka, R. (2015). 'As normal as possible': Sexual identity development in people with intellectual disabilities transitioning to adulthood. *Sexuality and Disability*, 33(1), 93–105.
- Wilson, N.J., Jaques, H., Johnson, A., & Brotherton, M.L. (2017). From social exclusion to supported inclusion: Adults with intellectual disability discuss their lived experiences of a structured social group. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 30(5), 847–858.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

